

TRAIAN BRĂILEANU. OMUL ȘI PROFESORUL

© Academician VLADIMIR TREBICI

ARGUMENT

La 3 octombrie 1947 se stingea din viață, la închisoarea din Aiud, profesorul universitar Traian Brăileanu. În vârstă de 65 ani, cărturarul, filosoful și sociologul își încheia periplu pământesc, lăsând în urma sa o operă care, abia după decembrie 1989, începe să fie, parțial, recuperată și deci cunoscută.

Institutul de Sociologie al Academiei Române a avut nobila inițiativă de a organiza în 1997 o sesiune științifică, închinată profesorului; care a fost, deopotrivă, aniversară – se împlineau 115 ani de la nașterea profesorului (14 septembrie 1882) – și comemorativă (se împlineau 50 de ani de la moartea acestuia).

La solicitarea inimoșilor organizatori, am acceptat invitația de a prezenta comunicarea „Traian Brăileanu. Omul și profesorul; o evocare”.

Am făcut-o, cu emoție și sfială, fiind ultimul din foștii săi studenți, în anii 1933-1938, la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți. Mult mai îndreptățit ar fi fost să rostească acest cuvânt prof. dr. Leon Țopa (n. 2 iunie 1912 – m. 17 februarie 1996), membru de onoare al Asociației Sociologilor din România, care i-a fost strălucit student, apoi asistent și colaborator al profesorului. Nemesis cea necruțătoare i-a tăiat firul vieții înainte de vreme. Îndreptățit ar fi fost și prof. Iosif Antochi (n. 23 august 1914 – m. 27 septembrie 1997), eminent student, cel care i-a editat cursurile în anii 1933-1937. Și el ne-a părăsit.

A fost, deci, grea sarcina ce mi-am asumat-o, dar datoria mi-a cerut s-o fac, cu bună-cuviință, fără hagiografie, cu respectarea neabătută a adevărului. Ca o mărturie de recunoștință și de venerație adusă memoriei profesorului.

SUM CIVIS ACADEMICUS!

Cu titlul de bacalaureat, obținut în ziua de 30 iunie 1933, ca abiturient al Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, m-am îndreptat, în toamna aceluiași an, spre porțile Universității – Alma Mater Carolinensis – pentru a mă înscrie ca student.

Ce era universitatea cernăuțeană, ce posibilități oferea ea și, mai ales, care erau opțiunile tânărului care trecea de la un liceu, clasic prin excelență, la universitate?

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul X, nr. 3-4, p. 383-388, București, 1999

Înființată în anul 1875 de către autoritățile habsburgice, ca „universitate multinațională de limbă germană” („Deutschsprachige Nationalität-Universität”) și purtând numele împăratului Francisc-Iosef I, Alma Mater Francisco-Josephina avea trei facultăți, din care cea mai celebră a fost Facultatea de teologie ortodoxă „românizată” în 1920. Universității i s-a creat și o facultate de științe, desprinsă din facultatea de filosofie. În 1933 universitatea avea circa 2 000 studenți, aproape jumătate fiind înscriși la facultatea de teologie.

După o scurtă aventură la secția de chimie, – la care, obligatorii, erau orele de laborator, iar în anul I matematica era predată de viitorii academicieni Simion Stoilov, Gheorghe Vrâncean, Miron Nicolescu, Tiberiu Popoviciu și fizicianul Eugen Bădărău – m-am înscris, în semestrul II, la Facultatea de Filosofie și Litere și la Facultatea de Drept. Prima era organizată pe secții: filosofie, filologie (clasică și modernă), istorie. Am urmat filosofia și istoria; mărturisesc, Clio m-a atras mai mult, chiar dacă, ulterior, nu i-am rămas credincios. Dar și la filosofie, mai mult m-a interesat istoria acestei discipline.

Așa am ajuns să-l cunosc pe profesorul Traian Brăileanu și să devin, timp de cinci ani, student.

Ar trebui să evoc și viața studențească de atunci: îmi reprim nostalgia, rezumându-mă la acele elemente care sunt de neapărată trebuință pentru a înțelege mediul cultural și Bucovina istorică în care s-a format personalitatea viitorului profesor Traian Brăileanu.

Cursul, al cărui titular a fost Traian Brăileanu, se numea – ca și cursul profesorului D. Gusti de la Universitatea din București – „Sociologie, etică și politică”. Numai în anul universitar 1937/1938 erau înscriși la secția de filosofie 47 studenți și 6 la doctorat. Numărul total al studenților de la Facultatea de Filosofie și Litere se ridica la 262 studenți și 12 doctoranzi. Întreaga universitate număra 2.630 studenți; deci Facultatea de Filosofie și Litere deținea circa 10%. Universitate mică!

În afară de acest curs, al cărui titular a fost Traian Brăileanu începând din 1924, profesorul a mai suplinit cursul de „Istorie a filosofiei”, în perioada 1933-1938. Titularul acestui curs a fost profesorul Vasile Gherasim (n. 26 noiembrie 1893 – m. 12 februarie 1933), un om de mare cultură, stins din viață la 40 de ani neîmpliniți. Astăzi este cunoscut mai ales ca eminescolog, apreciat ca atare de George Călinescu și de alți istorici literari, pentru contribuțiile sale temeinice privind viața și opera lui M. Eminescu.

În epoca sistemului era simplu: lecțiile – citite sau rostite după notițe – erau urmate de seminarii. Licența se acordă pe baza unei lucrări scrise, susținută în fața profesorului asistat de un al doilea profesor, pentru specialitate secundară. La licență, exista o specialitate principală și una sau două specialități secundare, ținând seama de faptul că licențiații în filosofie și litere erau destinați, în marea lor majoritate, învățământului secundar.

Să mai amintesc că la cursurile prof. Traian Brăileanu participau studenți de alte secții sau chiar de la alte facultăți? Notabil era faptul că la lecțiile profesorului veneau și persoane din afara Universității, privilegiu de care se bucura doar profesorul Alexandru Tzigara-Samurçaș (1871-1952), titularul cursului de „Istorie a artei”, însoțit întotdeauna de proiecții.

CINE ERA TRAIAN BRĂILEANU?

Un student, atunci mai mult ca astăzi, era interesat să știe mai multe despre profesor, ceea ce, într-un oraș universitar de provincie, era și firesc și ușor de realizat. În anii în care i-am fost student, Traian Brăileanu era bine cunoscut, mai ales prin activitatea sa didactică și publicistică, dar și prin opțiunile sale politice.

S-a născut la 14 septembrie 1882, în comuna Bilca, nu departe de orașul Rădăuți. Tatăl său, învățătorul Gheorghe Brăileanu, a fost directorul școlii primare din această comună, vreme de 40 ani. Amintirea acestui vrednic dascăl se păstrează și astăzi la sătenii din Bilca. Familia era de origine țărănească; învățătorul Gheorghe Brăileanu a avut doisprezece copii, între care și Traian.

Un rol însemnat l-a jucat fratele mai mare al lui Traian, pe nume Constantin (1867-1925) care, potrivit tradiției bucovinene, era „bădița”. Acesta a părăsit Bucovina austriacă, s-a stabilit în România, a fost consul general al României la Bitolia și Salonic, expert la Ministerul de Externe al României. Fiul său, Mircea, s-a înrolat voluntar în Armata Română și a căzut eroic la Nămolosa (1916).

Traian Brăileanu urmează liceul german din Rădăuți, înființat în 1872 – în curând liceul va sărbători 125 ani de existență – și având un prestigios corp profesoral. Limba de predare era germană; în cele opt clase, obiectele principale erau latina și elina veche. Prima, se predă din clasa I până în clasa a VIII-a, în fiecare zi, iar elina veche, din clasa a III-a. După terminarea liceului, în 1901, proaspătul abiturient avea cunoștințe temeinice de germană, latină și elină. Se înscrie la Universitatea din Cernăuți – Alma Mater Francisco-Josephina – urmează filosofia și filologia clasică, obținând licența în aceste specialități. Ca student, a fost membru al Societății Academice Române „Junimea”, succesoarea celebrei „Arboroasa”. În această perioadă, ia parte la înființarea revistei „Junimea Literară”, împreună cu Ion I. Nistor (1876-1962) și George Tofan (1880-1920). Publică poezii și proză, îndeletnicire la care nu a mai revenit decât la... închisoarea din Aiud. Pentru scurtă vreme este profesor secundar (1906-1908). Obține titlul de doctor în filosofie, cu menționarea „magna cum laude”, la 30 noiembrie 1909, la profesorul Rochard Wahle, nume bine cunoscut în istoria filosofiei germane. În 1910 se căsătorește cu Emilia Sillion, descendentă dintr-o veche familie bucovineană. În această căsătorie au fost patru copii: Gheorghe-Simion (n. 1911), Veronica-Maria (n. 1913), Mircea (n. 1919) și Tudor (n. 1921). Veronica-Maria a fost soția prof. dr. Leon Țopa (1912-1996).

Descendent al unei vechi familii bucovinene, crescut în frumoasa așezare Bilca, de pe valea Sucevei – din șiragul de sate care începe cu Straja (D. Onciul), se continuă cu Vicovul de Sus (Ion I. Nistor) și Vicovul de Jos, Bilca, Gălănești, Horodnicul de Sus și de Jos (Ion G. Sbiere), Frătăuții Vechi și Noi și terminând cu Pătrăuții de Suceava, atașat valorilor perene ale statului, Traian Brăileanu a rămas profund credincios valorilor perene ale statului, Traian Brăileanu a rămas profund credincios familiei și comunității românești, fiind expresia cea mai deplină a modelului cultural bucovinean, în care sunt încorporate trăsăturile fundamentale ale spiritualității românești. Concepția sa în sociologie și etică, în cursurile universitare, este profund marcată de această secvență biografică.

OMUL DE ȘTIINȚĂ ȘI PROFESORUL

Prin pregătire și vocație, Traian Brăileanu se dedică științei. Începutul este teza de doctorat, susținută la 27 de ani (manuscrisul ei s-a pierdut), și se continuă până la sfârșitul vieții sale, inclusiv în anii de detenție. O împrejurare deosebită a favorizat începutul vieții sale științific. Între anii 1909-1914 este angajat ca interpret la Legația României din Viena, grație aceluiași frate mai mare, „bădița” Constantin. În acești ani, frecventează cursurile unor profesori de la Universitate, cercetează asiduu biblioteca universitară. Rezultatul? Din 1912 începe activitatea publicistică. Publică, mai întâi, o lucrare de teoria cunoașterii, se încumetă apoi să tipărească – în limba germană – o lucrare de etică (1919).

Între anii 1919-1921 este bibliotecar la Universitatea din Cernăuți: în 1920, docent, iar la 1 iulie 1924 este profesor titular la catedra de sociologie, etică și politică. Din 1933 este și suplinitorul catedrei de istoria filosofiei.

Modul în care și-a desfășurat activitatea didactică și științifică este oglindită și în lucrările publicate, Traian Brăileanu a avut un „proiect” – cum se spune astăzi – căruia i-a rămas credincios până la capăt. Ideea a fost aceea de a da lucrări fundamentale în sociologie, apoi în etică, încheind cu politica. Întrucât bibliografia profesorului este publicată în revista „Sociologie românească” (nr. 4, 1993), mă voi referi numai la câteva momente. Începe cu „Introducerea în sociologie” (1923), continuă cu etica (1935/36), în (1936/37) ne dă un curs de istoria doctrinelor sociologice, face o primă sinteză „Teoria comunității omenești” (1941). Activitatea didactică este sistată în 1941 – în condiții ce vor fi arătate mai încolo –, dar cea publicistică se continuă până în 1945. În schimb, continuă și în închisoare să se ocupe de traducerea operei lui Aristotel. Din ultimii ani datează și memoriile care cuprind anii 1900-1910.

În perioada studenției mele am audiat și am dat examene la următoarele discipline: Sociologie generală; Etica; Politică; Teoriile sociologice și Istoria doctrinelor etice. La „Istoria filosofiei” cursurile au fost: Filosofia antică; Filosofia în Evul Mediu; Filosofia modernă și Introducere în estetică.

La seminarii – potrivit sistemului de atunci – am prezentat și eu două referate.

Dacă aș încerca să fac o sinteză a cursurilor pe care le-a ținut Profesorul, aș spune că ele erau, mai curând, de filosofie socială, cu o serioasă fundamentare pe teoria cunoașterii. Pregătirea sa filosofică, în special cea elină și germană clasică, i-a marcat concepția și demersul pedagogic. Era la curent cu activitatea prof. D. Gusti și a școlii sale, despre care a și scris elogios („Arhiva pentru știința și reforma socială”). Nu a fost adeptul cercetărilor de teren și al anchetelor sociologice – deși în Bucovina exista o tradiție ilustrată de George Popovici și prof. Eugen Ehrlich; în schimb, asistentul său, Leon Țopa, a condus, în vara anului 1939, o cercetare monografică a regiunii Gura-Humorului, Mănăstirea Humorului, Voroneț și Capu-Codrului, în cadrul Legii Serviciului Social.

Cursurile erau citite sau rostite după notițe, cu sobrietatea profesorilor universitari de atunci. Seminariile erau ceva mai animate, Profesorul stimulând discuțiile. În relațiile sale cu studenții era de o politețe amabilă; cu ceilalți profesori a avut relații colegiale, chiar dacă, prin opțiunile sale politice, se găsea pe poziții diferite.

De altfel, depun mărturie că nu a folosit niciodată catedra sau spațiul universitar pentru a-și înfățișa concepțiile politice, cum n-o făceau nici alți profesori universitari (Ion Nistor, Theofil Sauciu-Săveanu, Dragoș Protopopescu, Grigore Nandriș).

Profesorul Traian Brăileanu ne-a dat și manuale de sociologie și de etică pentru învățământul secundar.

O parte importantă a activității sale a fost consacrată traducerilor din limba germană și din elina veche. Predilecția sa se îndrepta spre Kant și Aristotel. Ne-a dat „Critica rațiunii pure” (1930), alte „critici”, iar din Aristotel, „Etica Nicomahică”. Multe se află în manuscris, la familie. Pentru întregirea biografiei profesorului amintim că în anii 1931-1933, a fost decan al Facultății de Filosofie și Litere, în 1937 a devenit membru al Academiei de Științe Politice a Universității Columbia (New York), a avut relații cu sociologi străini. Guvernul român i-a acordat „Coroana României” în grad de comandor.

TRAIAN BRĂILEANU, OM AL CETĂȚII

În condițiile României Mari, Traian Brăileanu s-a implicat și în politică, cu dorința sinceră de a contribui la întregirea Bucovinei în sistemul național și la consolidarea statului. A devenit partizanul generalului Averescu, l-a părăsit, trecând la partidul Iorga, iar în deceniul al patrulea a aderat la mișcare legionară. Din această perioadă datează revista sa „Însemnări sociologice” (1935-1937) și 1940, la care au colaborat nu numai intelectuali bucovineni. La alegerile din decembrie 1937 a fost ales membru al Parlamentului României. În guvernul lui Antonescu-Sima, în septembrie 1940, a fost ministru al educației, artelor și cultelor, până la rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941. Secretar general al

Ministerului a fost Traian Herseni. Arestat, a fost judecat și achitat. Între anii 1941 și 1945 își continuă studiile, ocupându-se mai ales de traduceri. În 1946 este arestat din dispoziția regimului comunist și învinuit pentru „dezastrul țării”, fiind condamnat la 20 ani muncă silnică, în același lot cu profesorul Ion Petrovici, fost ministru al învățământului în guvernul lui Ion Antonescu. La închisoarea din Aiud continuă să lucreze. La 3 octombrie 1947 profesorul Traian Brăileanu a trecut la cele veșnice. Familia reușește să-i aducă sicriul la București și să-l înhumeze în Cimitirul Sf. Vineri. În același mormânt odihnesc: tatăl său, Gheorghe Brăileanu (© 1902), fratele său mai mare, Constantin (© 1925) și soția acestuia, Lucia (© 1935), precum și soția profesorului, Emilia (© 1972). Nu departe este mormântul în care odihnește prof. dr. Leonor Țopa (1912-1996), fostul său asistent și colaborator.

MOȘTENIREA

Timp de 50 de ani, opera profesorului Traian Brăileanu a rămas necunoscută. În anii totalitarismului comunist, numele profesorului, ca și opera sa, au fost interzise. Abia după Decembrie 1992, opera Profesorului a început să fie cunoscută. La 3 octombrie 1992, la 45 de ani de la moarte, familia a organizat pomenirea Profesorului la Cimitirul Sf. Vineri, la care au participat și unii dintre foști săi studenți.

Primele articole despre viața și opera Profesorului s-au publicat în „Revista de Filosofie” grație sprijinului Academicianului Alexandru Surdu. Eminenți sociologi au publicat studii pertinente despre opera Profesorului. Distingii colegi de la Institutul de Sociologie al Academiei Române s-au ocupat de opera Profesorului. Cei care l-au studiat descoperă un filosof și un sociolog original, a cărui operă se cuvine a fi editată și redată culturii românești pe care profesorul a slujit-o cu pasiune, competență și abnegație.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți* pe anul de studii 1937/1938, editat de profesorul Ion I. Nistor, rectorul Universității. Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938.
2. Vladimir Trebici (acad.). *Comemorare Traian Brăileanu. Omul și profesorul*, în „Revista de Filosofie”, nr. 3, mai-iunie 1993.
3. *Idem*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.
4. Traian Brăileanu, *Bibliografie*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.
5. Leon Țopa, *Sociologia profesorului Traian Brăileanu*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.

-
6. Leon Țopa, *Pentru o istorie integrală a sociologiei românești* (Convorbire realizată de Dan Dungaciu), în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 6, 1994.